

Literárnokritické začiatky J. M. Hurbana a formovanie slovenského romantizmu

LADISLAV ČÚZY (BRATISLAVA)

Formovanie slovenskej romantickej literatúry bolo veľmi zložitú. Na jednej strane sa už v polovici 30. rokov 20. storočia začínajú na pôde Spoločnosti československej pôsobiacej pri bratislavskom evanjelickom lýceu objavovať v študentskej básnickej tvorbe zvuky preferujúce citovosť, skepsu, melanchóliu a iné romanticke prvky. Následne, akosi pominom registrujú mladí básnici romantickú citovosť Máchovho *Mája*, vnímajú rozorvanú subjektívnosť Byronovho lyrického subjektu a podporovanie citovosti prostredníctvom Kuzmányho estetických názorov. Ale na druhej strane, v druhej polovici 30. rokov už začínajú počúvať aj Štúrove prednášky, v ktorých im ich autor hovorí o národe, o slovanských dejinách a azda už aj niečo o slovanskej poézii. Jeho názory však nesmerujú k sformulovaniu romantického estetického ideálu a následne aj azda akéhosi modelu slovenskej romantickej poézie. Jeho úsilie celkom zrejme využíva básnictvo (pod týmto pojmom sa zväčša rozumela celá literatúra) ako prostriedok filozofického a politického uvedomovania mladej generácie, ktorý ich má motivovať a presvedčiť o opodstatnenosti ich boja za národ a následne aj za národnú slobodu. Ľudovít Štúr pri tomto úsilí jednoznačne preferoval celok pred jednotlivosťou, rozum pred empatiou. Následne je logické, že odsúdil aj byronovskú individuálnu vzburu ako prostriedok boja za slobodu.

Filozofia Štúrových historických prednášok i prednášok o poézii slovanskej smerovala k jedinému reálnemu cieľu, naznačiť v intenciách Heglovho chápania vývinu absolútnej idey perspektívu pre slovanské národy. Ľudovít Štúr jednoducho nasmeroval heglovskú vieru v objektívne dianie vo svete, ktoré nemožno zvrátiť do slovanskeho, ale najmä slovenského kultúrneho kontextu. Jeho argumentácia takto chápaného historického vývinu nemala vlastne žiadnu oporu v realite, ale, ak ju využil Hegel, prečo by ju nemohol pragmaticky posunúť (ukončiť vývin slovanskými

národmi) ďalej Štúr a takto otvoriť dvere dobovému optimizmu jeho súčasníkov.

Čo to však malo spoločné s básnictvom? Keďže Štúr nemal argumenty, ktoré by odrážali optimistický stav v spoločnosti (ekonomická zaostalosť, neexistencia priemyslu, otravné sociálne podmienky života ľudu, neexistencia slovenskej šľachty, len malý počet slovensky orientovaných intelektuálov - takmer výlučne kňazov a v menšej miere učiteľov), zameral pozornosť na už spomínaný vývin ducha, ktorý sledoval na relatívne vysokom stupni vývinu - teda v oblasti duchovnej, v básnictve. A tu sa dostávam k bodu, ktorý je akýmsi uzlovým bodom pre pochopenie charakteru slovenského romantizmu. Na jednej strane Ľudovít Štúr svojimi prednáškami evokoval aj keď nereálne a idealisticky perspektívy pre vývin slovanských národov a do veľkej miery aj slovenského národa, na druhej strane vytvoril akúsi estetickú bariéru, ktorá zabraňovala prijať podnety západného individualistického romantizmu, ale umožňovala jednotlivým tvorcom individuálne sa s ňou vyrovnávať a tým aj v určitých prípadoch tvoriť slovenský variant romantickej literatúry, tá však nemala často veľa spoločného so Štúrovou predstavou o charaktere slovenského básnictva. Ľudovít Štúr razantne a explicitne odmietol akúkoľvek romantickú literatúru a umenie. Romanticke umenie bolo pre neho prejavom rozorvanosti ducha, ktorý nemôže priviesť slovanské národy k cieľu, k národnej slobode. Za vzor pre tvorbu predložil mladým básnikom folklórne básnictvo a v lyrickej tvorbe dokonca slovenský lyrický folklór ako najkvalitnejšiu zložku slovanského básnictva. Hovoril o duchu národa, ktorý je potrebné v tejto folklórnej tvorbe objaviť a následne stvárňovať. Hovoril však len veľmi všeobecne, nepredložil takmer žiadne konkrétne príklady básnickej tvorby. Zato však v intenciách nutnosti napodobňovať ducha národa vo folklórnom dedičstve odmietol akúkoľvek preferenciu tvorivej individuality, nieto ešte preferenciu uplatnenia princípu romantického génia v nastupujúcej tvorbe. Literatúra, teda v podstate básnictvo, mali podľa Štúra slúžiť najmä národu, teda boju za jeho národnú emancipáciu. A čo na to jeho žiaci a súpútnici? Reakcie boli rôzne. Ako som už naznačil, jedným ponúkaným variantom, ale akosi nepovšimnutým, bola Kuzmányho sympatia k romantizmu (ako literárny kritik prijal Máchov *Máj* a najmä vyzdvihol jeho romantickú orientáciu). Iné názory, individuálne definujúce romantizmus, nájdeme v tvorbe i teoreticky vyslovených názoroch Jána Kalinčiaka. Romanticizmus striktno odmietol J. Záborský, ale odmietol aj Štúrov idealizmus. Ďalší tvoriví a neteoretizujúci autori (Janko Kráľ, Samo Vozár, do určitej miery Andrej Sládkovič) vytvorili diela, s ktorými Štúr nepolemizoval, hoci v intenciách názorov vyslovených vo svojich

prednáškach o poézii slovanskej aj mohol. Tieto diela však sú vlastne odrazom individuálneho vyrovnávania sa ich tvorcov s názormi Ľudovíta Štúra, nikdy nie s ich úplnou akceptáciou. Myšlienkové konfrontácie boli úplne bežné na zasadnutiach Slovanského ústavu, ale prenášali sa následne aj do rozvíjajúcej sa literárnej kritiky. Po iniciovaní reálne vcelku malej skupiny mládeže do boja za národ už Ľudovíta Štúra veľmi nezaujímali problémy básnictva, musel sa venovať riešeniu iných otázok (uzákonenie „zjednocujúceho“ spisovného jazyka, vydávanie novín a politicky orientovaná novinárska činnosť, vstup do politiky). Jednou z najvýraznejších kritických osobností sa v nasledujúcich rokoch stal Jozef Miloslav Hurban, ktorý však aj napriek typologickej rôznorodosti vlastnej umeleckej tvorby do veľkej miery akceptoval práve podnety Štúrovej filozofickej a estetickej koncepcie, ale zároveň, najmä v počiatočnej fáze svojho kritického pôsobenia, vytváral priestor pre nástup romantizmu do slovenskej literatúry.

Jozef Miloslav Hurban formoval svoje názory na literatúru v romantickom duchu už počas štúdia na bratislavskom lýceu. Najmä formou kritických vystúpení na pôde Slovanského ústavu. Dôležitým dokladom o formovaní jeho estetických a literárnokritických postojov sú relatívne málo známe *Saudy Miloslava Jos. Hurbana* z roku 1838, ktorých rukopis je uložený v LA SNK v Martine¹. V nich síce ešte nevelmi ucelene, ale vcelku výrazne naznačuje kontúry svojho romanticky formovaného estetického ideálu. V opozícii voči doznievajúcej estetike klasicizmu naznačuje, že „*po prečtení můžeme vědet, či báseň básní jest, pakli jen něco krasochuti a citu máme.*“ Teda celkom zreteľne vysúva do popredia nutnosť prítomnosti citu, a to je vlastnosť nevyhnutne prítomná v preromantickej a následne aj romantickej poetike a estetike. Ďalšími vlastnosťami, ktoré by mali obsahovať nové diela, sú obrazotvornosť a originalnosť. Čo presne rozumie týmito pojmami, nie je celkom jasné, ale je zrejmé, že ich vyslovuje ako reakciu na klasicistické tendencie slovenskej tvorby (kritika Škultétyho básní *Horlivost* a *Výstraha*). Z hľadiska celkového pohľadu na formovanie slovenskej romantickej literatúry je však zaujímavé, že zvýraznenie týchto vlastností nie je v zhode s názormi vyslovenými Ľudovítom Štúrom v jeho prednáškach, nie je však ani jasné, či už tieto názory boli Štúrom v roku 1838 sformulované. Originálne Štúrove texty prednášok o slovanskej poézii sa zatiaľ nenašli a odborníci sa ani dodnes presne nedohodli, kedy tieto prednášky Štúr na evanjelickom lýceu prednášal. Dá sa však predpokladať, že kontúry týchto prednášok mal už Štúr sformulované pred svojim odchodom do Halle. V zhode s dobovým chápaním

¹ *Saudy Miloslava Jos. Hurbana* 1838, zv. V, LA SNK Martin, sign. 8 B 9.

poslania básnictva Ludovítom Štúrom je však požiadavka, aby básne boli „*plodem ducha národného, jakových jedině náramnou máme potřebu*“.

Ešte explicitnejšie vyjadril Hurban svoj postoj k preferovaniu národného princípu v básnictve pri posudzovaní Mihalovičovej *Legendy*, keď „*pojednával o národním básnictví Slovanů, těchto za nejbásnickejší národ považovav, což národními zpěvy a povídkami samým národem, nikoli pak umělými básniry, dokázal, hanil dále těch, kteří tímto básnictvím opovrhují*“. Táto zmienka je obsiahnutá v zázname zo schôdze „hodín výkonných“ z 23. januára 1839. Dôležité však je, že v tomto prípade už Hurban hovorí celkom zrejme o národnom básnictve a národných spevoch, teda mal asi na mysli už folklórne dedičstvo. V tomto prípade sa už zdá, že Hurbanove názory sú v súlade s názormi Ludovíta Štúra, ktorý preferoval práve tzv. národné básnictvo (jeho základ malo tvoriť napodobňovanie slovenského folklórneho dedičstva). Pojem národné básnictvo však nie je v žiadnom prípade totožný s pojmom romantické básnictvo. Národné básnictvo malo programovo nahradiť kozmopolitne chápaný klasicizmus, ale ako som už spomenul, Štúr nikdy neakceptoval ani romantizmus západného individualistického typu a ani iný jeho variant.

Preferovanie prítomnosti národného princípu vyžadoval Hurban aj v neskoršom období a národná myšlienka tlmočená prostredníctvom umeleckého textu sa následne stala v jeho chápaní záležitosťou srdca a citu (a teda súčasťou romantického postoja ku skutočnosti). A ešte jedna poznámka. Preferovanie citovosti, originálnosti, obrazotvornosti a národnosti veľmi pripomína postoje práve brániace princípy romantizmu, ktoré sformuloval Ján Kalinčiak pri svojom odmietnutí Záborského *Žehier*. Rodiace sa estetické názory Jozefa Miloslava Hurbana teda celkom zrejme predznamenávajú nástup romantizmu v slovenskej literatúre. Boli vyslovené 13 rokov pred Kalinčiakovým odmietnutím *Žehier*, teda v čase, keď sa slovenský romantizmus len formoval.

Myšlienky evokujúce formovanie romantického estetického ideálu, ktoré obsahovali Hurbanove *Saudy*, sa výrazne vyprofilovali v jeho azda najznámejšej štúdiu-recenzii *Básně Karla Sabinu*, ktorá vyšla v Palkovičovej *Tatranku* v roku 1841². Štúdia obsahuje všeobecný estetický úvod, ktorý je aj najkompaktnejším vyslovením Hurbanovho romanticky orientovaného estetického ideálu vôbec. V druhej časti štúdie - recenzie sa nachádza konkrétna Hurbanova aplikácia týchto názorov v kritickom posúdení Sabinových básní. Estetický model romantizmu zreteľne naznačuje,

² *Básně Karla Sabinu*. *Tatranka* 1841, diel II, zv. 1, s. 97-110. Citáty sú použité v slovenskom preklade z češtiny, ktorý bol uverejnený v publikácii Jozef Miloslav Hurban: *Dielo II*, Bratislava 1983, s. 405-417.

že ide o symbiózu Hurbanovho romantizujúceho pohľadu na literatúru s dominantnými postulátmi, obsiahnutými v Štúrových prednáškach o poézii slovanskej. O aké postuláty sa opiera jeho koncepcia slovenskej poézie (teda slovenského variantu romantizmu),

Hurban akceptuje východiskovú tézu Štúrovho chápania slovanskej poézie, ktorá má byť harmóniou ľudstva (ako protiklad románsko-germánskej, teda romantickej rozorvanosti), keď tvrdí, že „*básnictvo je teraz útočište Slovanov*“ a „*súzvuk (harmónia) sil ľudského ducha*“³.

J. M. Hurban v stručnosti akceptuje aj Štúrovu koncepciu vývinu národov, ktorých vývin má práve kulminovať v prejavení sa života slovanských národov, ktoré sa majú stať dokonca „*centrom duchovnej sily celého človečenstva*“⁴. Je zrejmé, že aj Hurbanova koncepcia sa prechýľovala od počiatkov od estetiky k ideológii. Tento fakt podčiarkuje aj jeho koncepcia krásy. Ideu krásy považuje za všeobecne existujúcu a objektívnu, ktorá sa má prejavovať vo formách plasticity a má byť dostupná zmyslom. Predsa však idea krásy nie je bez výhrad všeobecná, pretože ako konštatuje Hurban „*vrchol toho je, keď sa vyskytuje v národných živloch*“⁵ a následne jej pridáva akúsi etizujúcu úlohu, keď naznačuje, že človečenstvo pozostáva z národností (tj. celku individuálností), pričom toto človečenstvo smeruje k syntéze, v ktorej má síce zvrchovanosť krása, ale v symbióze s dobrom a pravdou.

Hneď však aj zdôrazňuje, že od slovenských básnikov očakáva, aby boli „*básnikmi slovanskými, v istom zmysle reprezentatmi národa*“, ktorí sa majú „*pohrúžiť do hĺbky jeho života a zlejúc vo vlastnej individuálnosti jeho živly, sny a zdania, opäť mu ich majú podávať už zošľachtené a formami dokonalosti približené zmyslom*“⁶.

Hurban vo svojej koncepcii nezatraca individuálnosť básnika, stavia na nej, ale zároveň dodáva, že „*individuálnosť (osobnosť) nikdy nemôže byť absolútna, vždy je vzťažná a pomerná (relatívna)! Básnik ju musí skúšať na kameni dokonalosti a estetiky, musí sa ňou aj spojiť so svetom, akoby objímajúc svojou osobnosťou to, čo je najbližšie, tým, ktorým sa on svojou idnviduálnosťou zdeľuje*“⁷ (s.408). Jeho vysvetlenie pojmu individuálnosť nie je jasné, ale je zrejmé, že má vcelku ďaleko od romantickej koncepcie individuálnosti, a teda aj autora ako nenapodobiteľného génia. Ako naznačujú niektoré Hurbanove aplikácie tohto pojmu, išlo mu skôr

³ Tamže, s. 406.

⁴ Tamže, s. 407.

⁵ Tamže, s. 407.

⁶ Tamže, s. 406.

⁷ Tamže, s. 408.

o zdôrazňovanie národnej individuálnosti ako individuálnosti tvorivého jednotlivca. „*Slovanský básnik sa nemôže stať dôležitým pre svoj národ, ak on nebude slovanský*“⁸. Zavŕšenie charakteristiky slovanského básnika je napokon celkom zrejmé. Tento tvorca sa má vyslobodiť „*z hlúpych rozporov prozaického sveta a jasným, čistým videním velebných ideí spečatiť výtvary svojej obraznosti*“⁹. Pričom v akomsi empatickom nadšení vyslovuje Hurban svoje známe tvrdenie, že „*život je poézia a poézia je život*“. Nuž, ako gesto to nie je na zahodenie, ale realita života a aj tej poézie bola celkom iná.

Ani J. M. Hurban pri koncipovaní svojich estetických názorov nepoužíva vo vzťahu k slovanskej poézii pojem romantizmus. Tento pojem u neho označuje západný individualistický romantizmus, pričom v súlade so Štúrovými názormi tento zásadne odmieta.

Ako hodnotiť Hurbanove rané postoje k romantizmu? Je zrejmé, že bol jedným z tých, ktorí svojimi názormi a v tomto prípade aj následne svojou tvorbou rozbíjal panujúci klasicistický kánon a tým otváral priestor pre nástup nového umeleckého videnia a tematizovania skutočnosti, ale zároveň je zrejmé, že mu nešlo o romantizmus západného typu, ale o romantizmus, ktorý označoval skôr pojmom národné básnictvo. Do akej miery bol tento model literatúry romantický je problematické a bude iste podnetom na ďalšie a ďalšie debaty.¹⁰

Použitá literatúra:

Čúzy, Ladislav: *Literárnoestetická koncepcia Ľudovíta Štúra v prednáškach o poézii slovanskej*. Nitra 2004.

Hurban, Jozef Miloslav: *Saudy Miloslava Jos. Hurbana 1838*, zv. V, LAMS Martin, sign. 8 B 9.

Hurban, Jozef Miloslav: *Básně Karla Sabinu*. Tatranka 1841, diel II, zv. 1, s. 97-110. Citáty sú použité v slovenskom preklade z češtiny, ktorý bol uverejnený v publikácii Jozef Miloslav Hurban: *Dielo II*. Bratislava 1983, s. 405-417.

Štúr, Ľudovít: *O poézii slovanskej*. Zostavil a edične pripravil Pavol Vongrej. Martin 1987.

⁸ Tamže, s. 408.

⁹ Tamže, s. 408.

¹⁰ Príspevok vznikol v rámci grantu VEGA 1/2246/05 *Teoretické myslenie o literatúre v 18. a 19. storočí*